

KOVÁCS ESZTER KATALIN

MOZAIKOK KISKOS ISTVÁN (1874–1945) SZOMBATHELYI POLGÁRMESTER ÉLETÉBŐL

1. RÉSZ

A KEZDETEK (1874–1914)

Szergényben született 1874. november 20-án. Édesapja Kiskos Antal, édesanyja Koczián Mária. November 30-án az István Pál Béla névre keresztelték.¹

1879-től a szombathelyi királyi katolikus, vagyis a Premontrei Rendi Gimnázium tanulója.² Az 1886–1887. tanévtől a főgimnáziumi dalárda egyik tagja.³ Az 1890–1891. tan-

K i m u -												t a t á s																														
a szombathelyi kir. kath. főgymnasiumban 1891/2. évi												hóban megtartott érettségi vizsgálatokról.																														
Név	A tanuló neve, születése helye és ideje, vallása			Magyar nyelvről			Szláv nyelvről			Latin nyelvről			Görögnyelvről	Történelemből	Nemzetiségből	Felnemzetiségből	Hittér- és erkölcsből	Hittudományból	Nyelvtudásból	Művészetből	Egyéb	Megjegyzés																				
	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték											keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték	keresztelték										
1	Kiskos István, szül. helye és ideje, vallása			Magyar nyelvről			Szláv nyelvről			Latin nyelvről			Görögnyelvről			Történelemből			Nemzetiségből			Felnemzetiségből			Hittér- és erkölcsből			Hittudományból			Nyelvtudásból			Művészetből			Egyéb			Megjegyzés		
	Kiskos István, szül. helye és ideje, vallása			Magyar nyelvről			Szláv nyelvről			Latin nyelvről			Görögnyelvről			Történelemből			Nemzetiségből			Felnemzetiségből			Hittér- és erkölcsből			Hittudományból			Nyelvtudásból			Művészetből			Egyéb			Megjegyzés		

Kiskos István érettségi bejegyzése

(MNL VaML A Szombathelyi Premontrei Gimnázium iratai. Érettségi kimutatás 11/1891–1892.)

1 Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL VaML) Kemeneshögyészi római katolikus születési anyakönyv 41/1874.

2 Értésítvény a szombathelyi kir. katolikus főgymnasiumból, 1879–1880. Szerk. Kuncz Adolf. Szombathely, 1880. 93. p.

3 Értésítő a szombathelyi kir. kath. főgymnasiumról, 1886–87. Szerk. Kőfalvi Vidor. Szombathely, 1887. 128. p.

4 Értésítő a szombathelyi kir. kath. főgymnasiumról, 1890–91. Szerk. Kőfalvi Vidor. Szombathely, 1891. 125. p.

évben az ifjúsági segítő egyesület választmányi tagja,⁴ a következő tanévben már az alelnöke, valamint az önképzőkör segédkönyvtárosa is.⁵ 1892 május–júniusában tett érettségi vizsgát.⁶ Iskolájával a későbbiekben is kapcsolatban állt: 1928. június 6-án, amikor megalakult a Premontrei Diákszövetség,⁷ az alakuló közgyűlést ő vezette, ahol társelnöknek is megválasztották.⁸

1892 őszétől a budapesti Királyi Magyar Tudomány-egyetem joghallgatója,⁹ amelyet államtudományi vizsgával és történelmi szigorlattal fejezett be.¹⁰ 1896-ban a győri ítélőtáblára került mint díjas joggyakornok.¹¹ Rövidesen azonban hazatért Vas vármegyébe, s a szombathelyi királyi törvényszéken gyakornok.¹² 1896. november 16-án Szombathely rendezett tanácsú város aljegyzőjévé választották.¹³ Karrierje ettől kezdve felfelé ívelt: 1901. július 25-től Czedera Gyula betegsége miatt a főjegyző helyettese,¹⁴ december 28-tól városi főjegyző,¹⁵ 1902. szeptember 23-án már másodtanácsos,¹⁶ majd Dunst János halála után tanácsnok lett. Az 1902. szeptember 25-ei közgyűlésen első városi tanácsossá választották.¹⁷ 1904. december végén a megyebizottsági választásokon Szombathely második kerületében bizottsági tag lett.¹⁸ 1908. szeptember 16-ai közgyűlésen már helyettes polgármesterként szerepel,¹⁹ amely tisztségben utoljára az 1914. április 23-ei közgyűlésen tűnt fel, amikor nyugdíjazták Brenner Tóbiás polgármestert.²⁰ A visszavonuló ve-

*Kiskos István mint tanácsnok, helyettes polgármester, 1911.
(MNL VaML Fotógyűjtemény)*

5 Értesítő a szombathelyi kir. kath. főgymnasiumról, 1891–92. Szerk. Kőfalvi Vidor. Szombathely, 1892. 118. p., 116. p.

6 MNL VaML A Szombathelyi Premontrei Rendi Gimnázium iratai. Érettségi kimutatás 11/1891–1892.

7 A szövetség védnöke Burány Gergely, a csornai premontrei kanonokrend főpapja. A Szombathelyi Premontrei Diákszövetség megalakulása. = *Magyarság*, 1928. jún. 12. 9. p.

8 Új diákszövetség alakult. = *Budapesti Hírlap* (továbbiakban BH), 1928. jún. 13. 8. p.

9 A budapesti Királyi Magyar Tudomány-egyetem almanachja MDCCCXCII.-XCIII. tanévre. Bp., 1893. 91. p.

10 Vas megyei fejek. Szerk., kiad. Halász Imre. Szombathely, 1930. (továbbiakban: Halász, 1930.) 25. p.

11 Hivatalos rész. A győri kir. ítélőtábla elnöke ... = *Budapesti Közlöny*, 1896. jún. 27. 1. p.

12 Halász, 1930. 25. p.

13 MNL VaML Szombathely város képviselő-testületének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (továbbiakban: Szv. Közgy. jkv.), 1896. november 16. 876. p.

14 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1901. július 25. 372. p.

15 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1901. december 28. 469. p.

16 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1902. szeptember 23. 602. p.

17 Tiszujtítás Szombathelyen. = *Alkotmány*, 1902. szept. 26. 4. p.

18 A vas megyei választások. = *Pesti Napló* (továbbiakban: PN), 1904. dec. 30. 8. p.; Megyebizottsági választások Vas megyében. = *Pesti Hírlap* (továbbiakban: PH), 1904. dec. 30. 13. p.; Szombathelyen és ... = *Budapesti Napló*, 1904. dec. 30. 4. p.

19 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1908. szeptember 16. 383. p. Meghívó.

20 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1914. április 23. 932. p.

zető gyengélkedése miatt levélben javasolta az utódjának helyettesét, Kiskos Istvánt. A képviselő-testület zöme, a 127 tagból 84 támogatta a jelölést.²¹ A levélből Az Est idézett: „*elhatároztam, hogy a polgármesteri állásból távozom s azt a tekintetes képviselőtestületnek rendelkezésére bocsátom, hogy tetterős, fiatal erővel tölthesse be.*”²² Az újság úgy fogalmazott, hogy „*Ez a megokolás, úgy látszik, nyílt demonstráció a reménybeli utód, Kiskos István, ez idő szerint való polgármester-helyettes mellett, a ki hosszú időn át Brenner mellett dolgozott s akivel együtt próbálták helyrehozni a város zilált anyagi ügyeit.*”²³ A következő, május 20. napján tartott tisztújító közgyűlésen töltötték be a megüresedett polgármesteri széket, amelyre két szabályos pályázat érkezett: Éhen Gyula ügyvédé és Kiskos István városi tanácsnoké. A név szerinti szavazás során Éhen Gyulával szemben, 46 szavazattal 71 ellenében, Kiskos Istvánt a megyeszékhely polgármesterévé választották.²⁴ Ezután a város új első embere letette az esküt,²⁵ majd „*ismertette nagyszabású városfejlesztési programját, melyet a képviselőtestület élénk helyesléssel fogadott.*”²⁶

A PROGRAM – „A VÁROST ÖNZETLENÜL KÍVÁNOM SZOLGÁLNI”²⁷

Kiskos a program bemutatása előtt röviden összefoglalta céljait: „*A közjóra irányuló tevékenységemet tervszerűen meghatározott ütemben egymást követőleg akarom kifejteni, mert csak egy teljes egészet alkotva remélhetem törekvésem céljának elérését, városom további fejlődését és jövődő nagyságát.*”²⁸ Az élet csaknem minden szegmensére kiterjedő terveiben a város további modernizálását tűzte ki célul:

- ügyosztályok létrehozása élükön egy-egy tanácsnokkal, mellette a főjegyző és a jegyző,
- a kezelési hivatalok felügyeletére egy irodafelügyelői állás szervezése, amely hatáskörébe kívánta vonni többek között a közigazgatási és árvaügyi kezelés felügyeletét és ellenőrzését,
- a műszaki igazgatás átszervezése, egy újabb mérnöki állás létrehozása az egyre szaporodó építkezések miatt, valamint egy ellenőrző közeg kialakítása,
- az adóhivatal és a számvéveség szétválasztása úgy, hogy az adóhivatalnak csak az ellenőrző funkciót hagyja meg,
- a hatékonyabb ügyintézés érdekében hivatali óra bevezetése a városházán, amikor az ügyeket intézheti a lakosság,
- a városias jelleg emelése érdekében egy új városháza mielőbbi felépítése, a Stadler-féle ház befoglalásával, amelyre tervpályázat kiírását javasolta,
- a szervezési teendők mellett, velük párhuzamosan a város anyagi, erkölcsi, szellemi tovább haladását serkentő munka megindítása,
- a városi kölcsönök mielőbbi törlesztése,

21 Uj polgármesterek. = Pécsi Napló (továbbiakban Pén), 1914. ápr. 23. 1. p.

22 Polgármesterválasztás Szombathelyen. = Az Est, 1914. ápr. 21. 4. p.

23 Uo.

24 MNL VaML Sv. Közgy. jkv., 1914. május 20. 948. p.

25 MNL VaML Sv. Közgy. jkv., 1914. május 20. 946–949. p.

26 Polgármester-választás Szombathelyen. = BH, 1914. máj. 21. 19. p.

27 MNL VaML Sv. Közgy. jkv., 1914. május 20. 954. p.

28 MNL VaML Sv. Közgy. jkv., 1914. május 20. 950–951. p.

- a város közszükséglete, lakosai nagy része által használt üzemek, mint a gázgyár, villamosmű és temetkezési vállalat községeştirése: a gázgyárat meg kell váltani, önálló villamosművet kell létrehozni, ha nem lehet előnyös szerződést kötni, temetkezési vállalatot kell létesíteni,
  - a városi jövedelmek szaporítása: a telekérték emelkedési adó bevezetése, a piaci helypénz emelése,
  - a helyi ipar és kereskedelem élénkítése: a helyi üzemeknek konkurenciát nem jelentő üzemek áttelepítése,
  - a városi kiscgádzák munkájának megkönnyítésére a dülőkhöz vezető utak karban tartása,
  - a közegészség fenntartása, a köztisztaság ápolása: az aszfaltburkolatok tisztítása, a szemét megsemmisítése,
  - aszfalt gyalogjárdák építése,
  - városrendezési terv készítése, amellyel lehetővé válik a végleges csatornahálózat kiépítése, valamint a csatorna és szennyvizek tisztítása,
  - várossterv pályázat kiírása,²⁹ amelyben fontosnak tartotta Kámon és Gyöngyösszöllös³⁰ fejlődésének módjait is belevenni, hiszen így tud Szombathely is fejlődni,
  - a vezetékes víz vastalanítása, az emelkedő vízszükséglet kielégítése,
  - parkok, sétálóhelyek létesítése, gondozása,
  - Perint patak medrének tisztítása,
  - közcívágóhíd, ehhez kapcsolódóan jéggyár felállítása, városi tejcarnok létesítése,
  - járványkórház építése, melynek fele költségét az államkincstár fedezi,
  - Tuberkolosis Ellen Védekező Vasvármegyei Egyesület gyermekotthonának felállítására adandó építési segély,
  - építési szabályrendelet készítése,
  - rendőrség és tűzoltóság fejlesztése,
  - közsegélyre szoruló szegények ellátása,
  - iskolaépítések: polgári leányiskola, I. és III. kerületi elemi iskola, új közcívégi elemi iskola, felsőkereskedelmi iskola kibővítése, tanonciskola, városi zeneiskola megépítése.³¹
- „Nagy és nehéz munka ez, de amelyet kellő ügybuzgalommal és a városi adófizetőknek súlyosabb megterhelhetése nélkül, a józan takarékcosság elvének figyelembe vételével, az idő és szükségesség követelte ütemben kívánok csak végrehajtani.”³² – fejezte be mondanivalóját.

A tetszetős tervek végrehajtásának megkezdését keresztbe vágta a világháború kitörése. A város új, megoldandó feladatok elé kellett nézzen.³³ Az 1915. december 18-ai tisztújító közgyűlésen a polgármesteri állásra egyedül pályázó Kiskos István megválasztása utáni beszédében már ekképpen nyilatkozott a másfél évvel korábban bemutatott programja megvalósításáról: „Sajnos a világesemények tornyosulása mellett eltörpült szerény tervem

29 A témában lásd *Horváth Ferenc*: Szombathely város harmadik városrendezési terve. = Vasi Szemle, 1970. 3. sz. 429–441. p.; *Melega Miklós*: A modern város születése. Szombathely infrastrukturális fejlődése a dualizmus korában. Szombathely, 2012. (továbbiakban: Melega, 2012.) 82–84. p. (Archivum Comitatus Castriferrei; 5.)

30 Gyöngyösszöllöst 1933-ban, Kámont 1950-ben csatolták Szombathelyhez. *Kovacsics József*: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 4. Vas megye. Bp., 1993. 122., 154. p.

31 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1914. május 20. 954–962. p.

32 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1914. május 20. 963. p.

33 Melega, 2012. 65. p.

megvalósíthatásának kérdése, elhallgatott tépelődő lelkem, mert belékerültünk a borzalmas világháborúnak forgatagába, elültek a szenvedélyek, a pártoskodások, mert a nemzet léte forgott veszedelemben [...] a hatóságok is bevetették a formalitások nehézkes kereteit, számukra is új hatáskört jelölt ki az új élet, a háború sietett a hadbavonultak családdai segélyezésére, és a lakosság élelmezésének biztosítására. Gondozója lett a harcolók családjainak és közvetítője az elsőrendű életszükségleteknek. Ebben merült ki az én tevékenységem is és kell hogy folytatódjon a háború bizonytalan tartama alatt is. Ennek folytán mai megválasztásom alkalmából nem is adhatok annyira programot, mint inkább beszámolót tartok.”³⁴

A Városok Lapja az újválasztás hírül adásakor a következőképpen fogalmazott Szombathely első emberéről: „Az a tüntető bizalom és lelkesedés, amely a polgármester választásnál megnyilvánult, méltó elismerése annak a lankadatlan tevékenységnek, amit Kiskos István rövid polgármesteri működése alatt kifejtett. A nehéz háborús viszonyok között Kiskos nemcsak derekasan megállotta helyét, de különösen a közéletmezés terén kitűnő városvezetőnek bizonyult.”³⁵

A VILÁGHÁBORÚ ÉS AZ ÚJ FELADATOK

A VILÁGHÁBORÚ ÉS A MEGYESZÉKHELY

1914. július 28-án kitört háború gyors lefolyásában való bizakodás kezdetben érezhető volt a megnyilatkozásokban. Az 1914. augusztus 3-ei közgyűlésen a polgármester még úgy fogalmazott, hogy a fontosabb ügyek tárgyalását a békésebb időkre halasztja, hiszen a képviselők közül is többen honvédelmi kötelességüknek tettek eleget.³⁶ A lelkesedés jól látszódnak a Budapesti Hírlap 1914. december 3-ei tudósításából, amely szerint Belgrád (ma: Beograd, Szerbia) elfoglalásakor Szombathelyen is ünnepséget szerveztek, ahol Ernuszt József főispán és Kiskos István polgármester lelkesítő beszédet tartott.³⁷

Ősszel azonban már kezdtek mutatkozni a problémák: elsőként 1914 októberében az élelmiszerárak emelkedése.³⁸ Az 1914. december 3-ei közgyűlésen már beszámolt a polgármester, milyen intézkedéseket tett a drágaság enyhítésére: egyeztetett a város kereskedőivel, hogy a lakosság az alapvető élelmiszerekhez a lehető legalacsonyabb áron jusson hozzá, valamint a városi pénzügyintézetek előlegezésével a város lakosságának ellátásához burgonyát, szenet és sórt rendelt. A termékek elhelyezésére 1700 korona költségből egy raktárat építtetett. További tervei között szerepelt tej- és húscsarnok létrehozása.³⁹ Az intézkedésektől például a burgonya árának mérséklődését várták.⁴⁰

Az 1915. októberi rendkívüli közgyűlésen 100.000 korona hadikölcsön jegyzését, valamint a Közéletmezési Központ létesítésére 50.000 koronát szavaztak meg.⁴¹

34 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. december 18. 215–218. p.

35 Tisztújítás Szombathelyen. = Városok Lapja (továbbiakban: VÁL), 1915. dec. 25. 421. p.

36 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1914. augusztus 3. 1030. p.

37 Belgrád elestének hatása. = BH, 1914. dec. 3. 9–10. p.

38 Városi burgonya. = VÁL, 1914. okt. 17. 497. p.

39 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1914. december 3. 1101–1102. p.

40 Városi burgonya. = VÁL, 1914. okt. 17. 497. p.

41 Szombathely... = Az Ujság, 1915. okt. 30. 20. p.

Decemberben bejelentette a polgármester, hogy az 1916. évi költségvetést csak a februári közgyűlésen tudja beterjeszteni. A háború miatt viszont az 1914. évi költségvetést 16.270 korona mínusszal zárták le, amelyet az 1915. évi megtakarításból kívántak fedezni.⁴²

1916 augusztusában Kiskos István beszámolt városa háborús helyzetéről. E szerint a vasi megyeszékhely maximálisan támogatta az államot és a hadsereget, mindenki bevonult, akit behívtak, nagyértékű hadikölcsönt jegyeztek. Ám Szombathely lakosságának a nagy része szenvedett a háború miatt, hiszen a megélhetési viszonyok egyre nehezebbé váltak. A kisipar is nehéz helyzetbe került, s csak néhány kereskedő és iparos gazdagodott. A termelési ágazatok a hadiszükségletet elégítették ki, emiatt a munkások jobb körülmények közé jutottak. *„Az általános helyzet tehát kielégítő. A megélhetés bár nehéz, igényeinket a háborús idők nehézségeihez viszonyítva le kellett szállítanunk, de nyomor, vagy szükség nincs a városban.”*⁴³ – fogalmazott.

Ugyanekkor a városi közgyűlés egyhangúlag 4000 korona jutalmat szavazott meg a polgármesternek, meghálálva a közéletmezés tekintetében tett sok fáradozását, amellyel a város lakossága a piaci árnál olcsóbban jutott hozzá a legszükségesebb élelmiszerekhez.⁴⁴ A jutalmat dr. Náray-Szabó László terjesztette a közgyűlés elé.⁴⁵

1917 decemberében még mindig komoly fejtörést okozott a közellátás. Kiskos István a városok kongresszusán néhány hónappal előbb azt szorgalmazta, hogy a rendezett tanácsú városok közéletmezését önállósítsák, hiszen a megyei közvetítés mind az alispánnak, mind a városnak nehézkes, s egyben felesleges bürokrácia. Így azt kérte, hogy a rendezett tanácsú városoknak tegyék lehetővé a közéletmezési minisztériummal való közvetlen tárgyalást. Az elképzelést az Országos Közéletmezési Minisztérium is támogatta.⁴⁶

1918 szeptemberében Szombathelyen már nagyszabású ünnepséget szerveztek a katonai özvegyek és árvák megsegítésére, amelyen több királyi főherceg és főhercegnő is részt vett.⁴⁷ A korabeli sajtó tudósítása szerint ott volt Mária Terézia főherceggasszony, a király nagyanyja, Mária Anna királyi herceggasszony, a királyné édesanyja, valamint a királyné testvérei, Mária Antónia és Izabella főherceggasszonyok, Félix és René főhercegek.⁴⁸

KÖZELLÁTÁS – GABONAFÉLÉK ÉS LISZT

A város 1915 februárjában a tej, tojás, hús és liszt ellátását a felügyelete alá vonta. A február 4-ei közgyűlésen számolt be Kiskos, milyen intézkedések születtek minisztériumi szinten a gabona és liszt mennyiségének növelésére. E szerint fél évre meg kell állapítani a szükségletet és a hiányzó mennyiséget a minisztérium pótolja, majd ezt a város malmaiban őrölik

42 Szombathely város... = Az Újság, 1915. dec. 5. 35. p.

43 Nyilatkozatok a város és vármegye háborús életéről. (A polgár mester Szombathelyről.) = Az Újság, 1916. aug. 27. 9. p.

44 Jutalom egy polgármesternek. = VáL, 1916. aug. 12. 693. p.

45 Négyezer korona jutalom egy polgármesternek. = Szeged és Vidéke, 1916. aug. 8. 5. p.

46 Kaposvár önálló közéletmezése. A városok kongresszusának sikeres akciója. = Somogyvármegye (továbbiakban: Svm.), 1917. dec. 2. 3. p.

47 A királyi család Szombathelyen. = PéN, 1918. szept. 24. 2. p.

48 A királyi család tagjai Szombathelyen. = Az Est, 1918. szept. 21. 4. p.; A királyi család hat tagja Szombathelyen. = Az Est, 1918. szept. 24. 5. p.; A királyi család tagjai Szombathelyen. = 8 Órai Újság, 1918. szept. 21. 4. p.; A királyi család tagjai Szombathelyen. = BH, 1918. szept. 21. 6. p.; A királyi család tagjai Szombathelyen. = Magyarország, 1918. szept. 21. 6. p.

meg. A napi adagot fejenként egyharmad kilogrammban szabták meg, így Szombathely 30.000 lakosát figyelembe véve napi 1 vagon⁴⁹ gabonanemű kellett, 6 hónapra így 180 vagon.⁵⁰ A polgármester a lisztkereskedőkkel folytatott tárgyalás után megállapodott velük, hogy ezentúl meghatározott áron lehet csak a helybeli malmokban megőrölt lisztet az utalvánnyal rendelkező szombathelyi lakosoknak eladni, még hozzá napi egyharmad kilogrammot fejenként.⁵¹ Az első utalványok március 1–7. tartó időszakra vonatkoztak, s háromféle lisztet lehetett rajta vásárolni együttesen. Az egy utalványra vásárolható liszt mennyiségét táblázatos formában állapították meg, amely azonban ugrásokat tartalmazott, nem az egy főre jutó liszt mennyiséget szorozta be a családtagok számával.⁵² Szeptemberben értekezleten tárgyaltak a liszt minőségének javításáról, azonban megállapodás ekkor még nem született.⁵³ Mindenesetre a következő évi termés biztosítása érdekében a földművelésügyi miniszter által kiadott rendelet végrehajtására Szombathelyen a polgármester vezetésével gazdasági bizottságot alakítottak. Ennek célja, hogy azokat a területeket, ahonnan az őszi vetés kivезett vagy parlagon hever, újra művelés alá vonják.⁵⁴

A gabonaellátás sikerességéről a következő, március 4-ei közgyűlésen számolt be, miszerint 15 vagon búza, 10 vagon árpa, 10 vagon rozs mellett Ötvevényről még plusz 2 vagon búza érkezését várták, így a lakosság liszttel való ellátása biztosítva lett.⁵⁵ Áprilisban már arról beszélt, hogy a földművelésügyi miniszter további 50 vagon tengerit utalt ki Szombathelynek, amellyel az új termésig, augusztus 15-ig előreláthatóan megoldotta a lisztellátást.⁵⁶ A gabona őrlésére a körmendi gőzmalommal kötött szerződést, melynek értelmében a malom a maximális áron vette át a gabonát, maximális áron adta vissza a lisztet, viselte az összes szállítási költséget és métermázsánként⁵⁷ 40 korona térítést adott, a város ezzel körülbelül 40.000 korona extra jövedelemhez jutott. A szerződés ellen dr. Geszner Imre emelt kifogást, mondván, hogy házi őrlésben célszerűbb lett volna a gabona darálása. A polgármester válasza után azonban a képviselő-testület jóváhagyta a megkötött szerződést.⁵⁸

1915. augusztus 5-ei közgyűlésen tárgyalták a város liszttel való ellátását. A képviselő-testület a kormánytól kívánt vásárlási jogot szerezni 400 vagon gabonára, amelyre 200.000 koronát biztosítottak volna a polgármesternek. A lisztkereskedők kérését, miszerint a gabonát adják át nekik a szükséges liszt mennyiségével, s ők azt megőröltetik, Kiskos nem támogatta. A közgyűlés végül úgy határozott, hogy 1916. augusztus 15-ig beszerzik a gabonát. Első körben az 1915. szeptember 15. napjáig szükségeset, majd figyelve az árváltozásokra, fokozatosan a többit is. Az őrlésre vonatkozóan a polgármestert bízták meg ajánlatok bekérésével. Az így előállított lisztet a helyi kereskedők útján kívánták árusítani úgy, hogy ne a legmagasabb ár felett kapja meg a vevő, de még a kereskedőnek is legyen a haszna rajta.⁵⁹

49 1 vagon = 10 tonna, 1 t = 1000 kg.

50 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. február 4. 4. p.

51 Szombathely lisztellátása. = PH, 1915. febr. 23. 10. p.; Szombathely lisztellátása. = BH, 1915. febr. 23. 18. p.

52 Szombathely város lisztellátása. = BH, 1915. febr. 26. 14. p.

53 A liszt minősége. = BH, 1915. szept. 23. 16. p.

54 A gabona- és lisztkészlet és a termés biztosítása. = BH, 1915. febr. 14. 24. p.

55 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. március 4. 30. p.

56 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. április 1. 48. p.

57 1 métermázsa = 100 kg.

58 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. június 4. 79–81. p.

59 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. augusztus 5. 84/1915. 103–110. p.

A szeptember 13-ei közgyűlésen számolt be Kiskos a fejleményekről: versenytárgyalási kiírást tett közzé a gabona beszerzésére, szállítására és őrlésére. Erre összesen öt pályázat érkezett: a Bach-hengermalomtól, Holczer Mártontól, a Szórádi-féle malomtól, Ungár Zsigmondtól és a körmendi gőzmalomtól. Legutóbbi határidő lejártá után adta be ajánlatát, a két első pedig csak őrlésre tett javaslatot, beszerzésre nem, így a maradék kettőből, a Szórádi és az Ungár malom ajánlatáról tárgyaltak a pénzügyi bizottság előtt. A két versenytárs ezután a sajtóban sorra jelentette meg a pótajánlatát. Végül a pénzügyi bizottság a város szempontjából jóval kedvezőbb Szórádi-féle ajánlatot javasolta elfogadásra, amelyet a képviselő-testület jóvá is hagyott.⁶⁰ A malom felé a megrendelőlevelet az október 7-ei közgyűlésen tárgyalták s egyben jóvá is hagyták.⁶¹

A Szórádi malommal kötött szerződés 1916 év elején lejárt. Ekkor a kormány határozata szerint a gabonát a budapesti árakon a Haditermény Rt. szállította, így a liszt árának 5%-os emelkedését jósolták. A polgármester azonban biztosította a képviselő-testületet, azon lesz, hogy ez az emelkedés kevésbé sújtsa a szegényebbeket. A növekedésnek 70%-át a nullás és a főzőlisztre, 30%-át pedig a kenyérlisztre kívánta hárítani.⁶²

1916 őszén a polgármester a lisztellátás nehézségeinek kiküszöbölésére 30 vagon burgonyát vásárolt a Burgonya központnál, valamint 6 vagont a taródházi uradalomtól. A kilogrammonkénti árat 20 fillérben határozta meg a város lakosságának.⁶³

1917-ben nem termelt a lakosság ellátásához elégséges gabona Szombathelyen és környékén, ezért kérték az Országos Közélelmezési Hivatal engedélyét a Szombathelyi és a Vasvári járásban való vásárláshoz.⁶⁴ Ezt az engedélyt nagy nehézségek árán, de megkapta a város, így a már lekötött gabonát meg tudta vásárolni. Az őrlés a vevő tetszése szerinti malomban történhetett.⁶⁵ Erről a kedvezményről a Pécsi Napló is tudósított.⁶⁶

1918. október 3-án a közgyűlésen a polgármester bejelentette, hogy az eddig megállapított 18 vagon lisztszükségletet ezután gabonában fogja a város kapni, az alispán előzetes ígérete szerint.⁶⁷

A liszttel való ellátás érdekében 1918 novemberében a főispán és az alispán engedélyvel az Export malom, az Ungár malom és a körmendi malom készletéből vásároltak 230 vagon gabonát.⁶⁸

A háború után, 1919. augusztus 28-tól a városi tanács a finomliszt árát 5 korona 60 fillérben, a kenyérlisztét 1 korona 60 fillérben állapította meg kilogrammonként.⁶⁹ Az év végén liszthiány lépett fel. A rendelkezésre álló 5 és egynegyed vagon liszt 8–9 napra volt csak elegendő, így gyors közbelépést sürgetett a Vasvármegye.⁷⁰

A gabonahiányból fakadó gondok orvoslásának egyik lehetséges módszerét az 1919. december elején tartott ankéton abban látták, hogy a termelőnek iparcikket adnának a

60 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. szeptember 13. 121/1915. 147–164. p.

61 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. október 7. 128/1915. 172–173. p.

62 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1916. február 3. 253. p.

63 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1916. október 5. 428. p.

64 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. augusztus 2. 753–754. p.

65 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. augusztus 27. 150/1917. 786–787. p.

66 Ahol megengedték a szomszédos területen való bevásárlást. = PéN, 1917. aug. 24. 5. p.

67 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1918. október 3. 305. p.

68 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1918. november 21. 341. p.

69 Uj lisztárak. = Vasvármegye (továbbiakban: Vvm), 1919. aug. 27. 8. p.

70 Szombathelyi lisztkészlete. = Vvm, 1919. dec. 6. 6. p.

gabonáért cserébe, azonban az ország iparcikket csak külföldről tudott volna beszerezni, s nagyobb probléma volt, hogy nem is minden országban fogadták el a magyar valutát. Így a felszólaló kormánybiztos, Térfi Béla azt látta megoldásnak, ha összeszedik a gabonát és úgy osztják szét, hiszen kiemelkedő fontosságú a főváros ellátása.⁷¹

1919. december 15-e után csak november 1-jétől kiállított liszt- és sójegyeket lehetett beváltani.⁷²

KÖZELLÁTÁS – HÚS ÉS ZSÍR

Az 1915. március 4-ei közgyűlésen Kiskos István elmondta, hogy az általános drágaság miatt a hatóságoknak kötelessége foglalkozni a hús- és zsírpénzügyekkel. Bár a sertéshizlalás némi kockázattal jár, a polgármester véleménye szerint mégis bele kell kezdenie a városnak, nehogy élelem nélkül maradjon és éhezzenek a lakosok. Azonban csak a megfelelő mennyiségű takarmány beszerzése után látta értelmét elindítani a vállalkozást. A képviselői hozzászólások elsősorban a takarmányhiány miatt aggódtak, de üdvözölték az ötletet. A sertéseket Bihar vármegyéből, Budapestről, Győrből és természetesen Szombathely környékéről kívánta a város első embere beszerezni. A közgyűlés egyhangúan elfogadta a javaslatot, s felhatalmazták a polgármestert a hetenkénti sertésbeszerzésre. Az állatokat a tervek szerint a sertéshizlaló részvénytársaság Zanati úton lévő, ingyenesen felajánlott telepen dolgozták fel, majd a városban mérték ki. A képviselő-testület fontosnak tartotta, hogy a nyári időszakra biztosítva legyen a lakosság számára a sertéshús és a zsír megfelelő mennyisége, ugyanakkor egyet értettek, hogy csak az elégséges takarmány beszerzésekor lehet nekilátni a tevékenységnek. A kukorica és az árpa, valamint a sertések beszerzéséhez 100.000 koronát adtak a polgármesternek különféle alapokból⁷³ takarékpénztári kamatra.⁷⁴ Azonban addig, amíg ebből húst tudnak teremteni, felhatalmazták a polgármestert, hogy 8000 korona értékben vásároljon hizott sertéseket.⁷⁵

Az áprilisi közgyűlésen beszámolt a polgármester, hogy a hizott sertések beszerzése és kiosztása a lakosság számára magas ár miatt nem lehetséges, ugyanakkor a 400 db sovány sertés hizlalása igen, hiszen a megfelelő kukorica is rendelkezésre állt már.⁷⁶

A június 4-ei közgyűlésen bejelentette Kiskos, hogy a korábban vásárolt 420 darab sertés ára 125.000 korona volt a kapott 100.000 koronával szemben, de kérte, hogy még további 90.000 koronát bocsássonak rendelkezésére, amelyből 223 darab sertést tud vásárolni. Ezzel látta teljesen biztosítottnak a város hús- és zsír szükségletét. A sertéstelepen már június végére 87 darab sertést lehetett a város rendelkezésére bocsájtani, amelyek közfogyasztásra házi kezelésben kerültek.⁷⁷ Júliusban a Népszava már arról számolt be, hogy 650 sertést hizlalnak a városiaknak.⁷⁸ A szeptemberi közgyűlésen további 200 darab sertés vásárlásra kért felha-

71 Térfi kormánybiztos Szombathelyen. = Vvm, 1919. dec. 7. 2. p.

72 Liszt- és sójegyek beváltása. = Vvm, 1919. dec. 14. 5. p.

73 Gőzhengeralap 5000, illemhelyfelállítási alap 10.000, szegényalap 5000, tisztii nyugdíjalap 10.000, tűzoltóság alap 5000, Birhány-alap 10.000, Horváth Boldizsár alapítványa 10.000, Nigsty hagyaték és sírbolt alap 12.000, színház alap 8000, Brenner János alapítványa 10.000 korona.

74 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. március 4. 32/1915. 34–40. p.

75 Szombathelyi sertéseket hizlal. = VáL, 1915. márc. 6. 81. p.

76 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. április 1. 48. p.

77 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. június 4. 70/1915. 83–86. p.

78 Városi sertés és fagyasztott fácán a húsdrágaság enyhítésére. = Népszava, 1915. júl. 4. 9. p.; Városi sertés, meg fagyasztott fácán a húsdrágaság enyhítésére. = Az Est, 1915. júl. 4. 11. p.

talmazást a képviselő-testülettől. Bejelentette továbbá, hogy eddig 285 darab sertést mértek ki, s az eladási ár nemcsak a kiadásokat fedezte, de tartalékot is képzett.⁷⁹ Az október eleji közgyűlésen aztán beszámolt, hogy 48 darab sertést sikerült vásárolni, s még további 150 darabot szeretne.⁸⁰

1916 tavaszán a polgármester bejelentette, hogy 282 sovány, 40 majd 70 hizott sertést vásárolt a város számára.⁸¹ Április 6-án arról számolt be a közgyűlésen, hogy az újabb beszerzések után 472, hizott sertésekkel 592 darab áll a város rendelkezésére, amelyek neveléséhez a szükséges takarmány is adott. 1915 májusa és 1916 márciusa között a felhizlalt és kimért sertések, valamint az üzem költségvetése az alábbiak szerint alakult: bevétel 561.237 korona 42 fillér, kiadás 519.319 korona 24 fillér, így 41.918 korona 18 fillér nyereséggel zárt.⁸² 1916. május 10-én a polgármester Pécsen járt, ahol városa részére sertéseket vásárolt.⁸³ 1916 októberében újabb 103 sertést vett.⁸⁴

1917. április elején 142 sertés volt a hizlaldában. Ezek levágását még elhalasztották abban bízva, hogy nagyobb súlyt szednek fel. A polgármester ugyanakkor utasította a főszámvevőt további 60 hizott sertés beszerzésére. Az állatoknak nagy utánajárással sikerült takarmányt szerezni, így 300 sertésnek lett eleség.⁸⁵

A zsirellátást Budapestről oldották meg, s közben megkezdték a sertések levágását, majd a szalonnák kimérését. A margarint, a zsírt és a szalonnát egyenlő arányban mérték ki. A sertéshízlalást 1918. február végéig tervezték. Közben további 270 darab sertést vásárolt a polgármester kölcsönből. Ekkortól a Sertéshízlaló Rt. vette át a nevelést, hiszen már nemcsak a hús kiegészítése a feladat, hanem a pótlása is. Ehhez pedig szakszerű vezetés kellett,⁸⁶ az igazgatóságában a polgármester és helyettese is helyet foglalt.⁸⁷ Ugyanakkor a magánsertéshízlalást is támogatták, ehhez a főispán augusztus 25-ei ígérete szerint a lakosság kapott gabonát.⁸⁸

A sertéshús mellett egy országosan is nagy port kavart ötlettel állt elő Kiskos, mégpedig a fácán beszerzéssel. 1915 júniusában kérték a szombathelyieket, hogy az augusztus közepéig szükséges fagyasztott fácánmennyiségüket jelentsék le a nagymennyiségű rendelés miatt. A fácánokat kedvező áron tudták így beszerezni, s azokat a jéggyár hűtőkamrájában tárolták.⁸⁹

A szombathelyi polgármester közéleti taktikájának híre szállt. Kolozsvár polgármestere tanácsot is kért tőle, amelyre Kiskos István válaszában tájékoztatta a vasi megyeszékhelyen tett lépésekről.⁹⁰ Miskolc polgármestere is érdeklődött a fagyasztott fácánbeszerzésről.⁹¹ 1915 nyarán a sertés mellett a fácánhúsellátás is folyamatos volt.⁹²

79 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. szeptember 13. 146. p.

80 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. október 7. 171. p.

81 Szombathely város képviselőtestületének. = Az Ujság, 1916. ápr. 9. 36. p.

82 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1916. április 6. 43/1916. 287–290. p.

83 A szombathelyi polgármester Pécsen. = PéN, 1916. máj. 11. 4. p.

84 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1916. október 5. 428. p.

85 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. április 5. 576–577. p.

86 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. augusztus 27. 150/1917. 787–789. p.

87 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. augusztus 2. 754–755. p.

88 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. augusztus 27. 150/1917. 787–789. p.

89 Szombathely ... = PH, 1915. jún. 12. 11–12. p.

90 Kolozsvár köszönete a szombathelyi polgármesternek. = VáL, 1915. júl. 3. 218. p.; Szombathely fácánjai. = Magyarország, 1915. júl. 13. 3. p.

91 Miskolc is Szombathelyen érdeklődik fácánokért. = VáL, 1915. júl. 17. 233. p.; Ahol nincs marhahús, ott jó a fácánpecsenye is. = PéN, 1915. júl. 13. 6. p.; Szombathely fácánjai. = Magyarország, 1915. júl. 13. 3. p.

92 Városi sertés és fagyasztott fácán a húsdrágaság enyhítésére. = Népszava, 1915. júl. 4. 9. p.; Városi sertés, meg fagyasztott fácán a húsdrágaság enyhítésére. = Az Est, 1915. júl. 4. 11. p.

1915 ősszel, megelőzendő a marhahús árának emelkedését, marhahúskonzervet vásároltak, hogy biztosítsák a város közélémezését.⁹³

1917 nyár végére a gabonaellátás mellett a zsír és húsellátás is akadozott. Miután tudomást szereztek róla, hogy egyes iparosok túl sok zsírt halmoztak fel, razziát tartottak, s az így előkerült zsír egy ideig fedezte a szükségleteket. A városnak augusztus elején 213 darab sertése volt, amelyeket azonban még hizlalni kellett. A Hadi Termény Rt. 60 hizott sertést utalt ki a városnak, amelynek szalonnájából el tudták látni azokat, akik a lefoglalt zsírból nem kaptak. További 203 darab sertés, amelyeket az Edenhofer cégtől vásároltak, vágásra került, így a zsírszükséglet 1918. február 28-ig biztosítva lett.⁹⁴

A sertések hizlalásához 1917 őszén már árpát nem, csak 37 vagon kukoricát tudtak beszerezni takarmányozás céljára az Országos Közélémezési Hivataltól. Az izraelita lakoságnak 16 vagon kukoricát biztosítottak libahizlalásra, a Sertéshizlaló Rt. részére pedig 2400 darab sertés hizlalásához elegendő kukoricát adtak.⁹⁵

Sertés- és libahizlaláshoz 1918 őszén 36 vagon árpát és 112 vagon tengerit kérelmezett a város, ebből 12 vagon előleget szerettek volna. Ezen kívül a város részére 275 darab sertés hizlalása volt folyamatban, közülük 150 darab levágását október 10-én kezdték meg. Ezzel 2 hónapra oldódott meg a hús és a zsírellátás. A további szükségletekre 2000 darab sertés kiutalását kérték, de az októberi közgyűlésig nem sikerült ezt elintézni.⁹⁶

Az 1915 áprilisi közgyűlésen ismertette a polgármester a városi húspártoló és hússzék felállításának szükségességét. E szerint a hússzéken a kényszervágott állatokat és a fogyasztásra még alkalmas húsokat mérnék ki, míg a pártolóban az ártalmas húsokat tennék közfogyasztásra alkalmassá. Ennek megvalósításához 5000 koronát kellett kölcsönözni a városi szegényalpból. A képviselő-testület egyöntetűen megszavazta az elképzelést.⁹⁷

1916 év elején a sertésüzem létesítése már a befejezéshez közeledett. A februári közgyűlésen tájékoztatta a képviselő-testületet a polgármester, hogy ifj. Heinrich Mór a tiszteletdíját nem fogadta el, ezért egy gyűrűt vásárolt neki háliból a város. E körül heves vita bontakozott ki, de végül a képviselő-testület elfogadta a polgármester által mondottakat.⁹⁸

1916. október 5-én a sertéshizlaló telep újabb 1 évre történő bérbevételéről döntöttek. A szerződést 1917. március 1. és 1918. február 28. közötti időre tervezték, évi 10.000 korona bérleti díjért, negyedéves fizetéssel.⁹⁹

KÖZELLÁTÁS – TEJ ÉS TOJÁS

1915. június elején a város első embere a kávésokkal és a cukrászokkal tárgyalt, amelynek során kérte, hogy mérsékeljék a tojás és a tej felhasználását, mert arra a közélémezés szempontjából nagyobb szükség van, mint a belőlük készített fagyalatra. Az értekezleten megállapodtak, hogy június 15-től csak gyümölcsfagyaltokat készítenek, így napi 800 tojás és 100 liter tej marad meg.¹⁰⁰

93 Szombathelyi marhahúskonzervet vásárol. = VáL, 1915. szept. 11. 295–296. p.

94 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. augusztus 2. 754–755. p.

95 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. október 4. 812. p.

96 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1918. október 3. 305–306. p.

97 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. április 1. 36/1915. 50–52. p.

98 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1916. február 3. 251–253. p.

99 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1916. október 5. 145/1916. 439–444. p.

100 A szombathelyi polgármester a nyálánkságok ellen. = Az Újság, 1915. jún. 12. 11. p.; Szombathely ... = PH, 1915. jún. 12. 11–12. p.

Az augusztus 5-ei közgyűlésen Geszner Imre képviselő indítványt tett, amelyben kérte, hogy a város forduljon a belügyminiszterhez az árak maximalálásának kimondásához, a kiviteli tilalom elrendeléséhez, ezt mellőzték. A polgármester pedig tájékoztatott, hogy a fogyasztási cikkek árainak maximalásáról már több ízben egyeztetett a belügyminiszterrel, amelyre ígéretet is kapott.¹⁰¹

Novemberben kérték a lakosságot, hogy a napi tejszükségletet jelentsék le, mert így tudják megállapítani az esetleges tejhiányt, így lehet az ellen lépéseket tenni.¹⁰²

1916. április 6-án a közgyűlésen Babics István képviselő interpellációt adott be, amelyben a tejre és húsrá irányuló ármaximalás eltörlésének kieszközölését kérte a polgármestertől, mert mindkettőből hiány mutatkozott, hiszen így nem volt annyi árus a piacokon. Kiskos válaszában elmondta, hogy az árak maximalására a kormány, szűkebb körben az alispán jogosult. A hús hiányát a háború okozza, az ellen nem tud tenni. A tej beszerzésére viszont több lépést is tett, eredménytelenül. Többek közt a kormánytól engedélyt kért, hogy a szombathelyi főszolgabíró útján rekvirálhasson tejet.¹⁰³ Az október 5-ei közgyűlésen Babics ismét érdeklődött a tejhiány megszüntetésére tett lépésekről. A polgármester elmondta, hogy a gazdák szerződéssel kötve vannak, s a kormánynak ellenvetése van a rekvirálás ellen attól tartva, hogy ez a tejtermelés megszűnését okozná.¹⁰⁴

1916. augusztus 3-án tárgyalta a közgyűlés a soproni tejszövetkezet ajánlatát a tejbeszállításra, amelyet visszautasítottak, hiszen kevesebb előnnyel járt volna, és a város maga is meg tudta oldani a tejszállítást.¹⁰⁵

1917. október 4-én a polgármester bejelentette, hogy a tejellátás zavartalanságához az Országos Közélelmezési Hivatal rendeletei biztosítanak takarmányt úgy, hogy a termelőknél lévő lefoglalt takarmányt feloldja, ha a termelő a tejet a városnak szállítja. Az intézkedéseknek köszönhetően a napi 200 liter tej elérhető lett a városban. Emiatt 325 darab 25 literes új kannát vásároltak, a szállító tejszövetkezeteknek pedig hűtőkészüléket adtak. Mindez 13.000–14.000 koronába került, de a tejszükséglet biztosítottá vált, s ez már a háború után alapítandó tejszövetkezet alapját is adta.¹⁰⁶

Az 1918. április 4-ei közgyűlésen Kovács József képviselő-testületi tag interpellációjában kifogásolta a tejmizériát, miszerint a faluról a tejet a szegény munkásoknak nem adták, de a gazdagabbak szinte korlátlanul beszerezhették. Sőt, volt olyan település, ahol a sertések etetésére használták. Újváry Ede polgármester-helyettes szerint ennek magyarázata a takarmányhiány, valamint az, hogy 1200 liter tejet kötöttek le szerződésileg, de helyett csak 550 litert tudtak előállítani.¹⁰⁷

1918 októberében a tejellátáshoz szükséges szerződéseket megkötötték, ezzel 600 liter tej állt a város rendelkezésére.¹⁰⁸

101 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. augusztus 5. 85/1915. 110–114. p.

102 Szombathelyt. ... = Az Újság, 1915. nov. 6. 21. p.

103 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1916. április 6. 284–285. p.

104 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1916. október 5. 429. p.

105 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1916. augusztus 3. 111/1916. 381–383. p.

106 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. október 4. 812. p.

107 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1918. április 4. 92–94. p.

108 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1918. október 3. 306. p.

KÖZELLÁTÁS – EGYÉB ÉLELMISZEREK

1914. decemberben 4 vagon só érkezett a szigetkamurai kirendeltségről Szombathelyre.¹⁰⁹ Ennek fele 1 hét alatt kiosztásra került a megyeszékhelyen. A városi tanács pedig a kereskedőknek maximálta a só árát, amelyen eladhatják azt.¹¹⁰

1915 januárjában Kiskos István hirdetmény útján kereste a termelőket, akik nagyobb mennyiségű burgonya szállítására vállalkoznának. Több oldalról érkező ajánlatok után 15 vagon étkezési burgonya március 1. és április 15. közötti beszerzésére sikerült ígéretet kapnia. A lakosoktól pedig azt kérte, hogy jelezzék, mennyi burgonyára van szükségük.¹¹¹

1917. február 1-jei közgyűlésen fogadták el Batthyány Lajos gróf polgári uradalmának ajánlatát, miszerint 60 holdon¹¹² Szombathely lakosainak zöldséget termesztene, amelyet a városban egy építendő csarnokban árusítanak majd. A város a csarnok építési költségeihez nem kívánt hozzájárulni. 1917. május 1-jétől addig, amíg Szombathely konyhakertészetet nem állít fel, vagy 1927. december 31-ig folyhat az árusítás.¹¹³

1917 nyár végén a burgonyaellátás akadózott, bár már sikerült kisebb mennyiséget beszerezni, s ígéretet tettek további adag, s emellett még jól eltartható hüvelyesek vételére is.¹¹⁴ Ősszel 35 vagon bab, 37 vagon káposzta, 5 vagon vöröshagyma és kisebb adagokban burgonya vásárlását indították el. Ezek közül az Országos Közélelmezési Hivataltól a babra nem kaptak biztos választ.¹¹⁵

1918. április elején ismét akadózott a burgonya- és tengeriellátás is. A rekvirálások ellenére voltak, akik nem jutottak a szükséges mennyiséghez sem. Gondot jelentett az is, hogy a burgonya ára 40 fillér volt, de azt 26 fillérért kellett beszolgáltatni. A polgármester-helyettes elismerte ennek igazságtalanságát, ám hosszabb tárolás esetén a burgonya megromlott, és a város nem tudta átvállalni a kárt, mivel a Burgonyaközpont csak 26 fillért fizetett.¹¹⁶ Ősszel 8 vagon káposztát és 40 vagon burgonyát sikerült vásárolni. Viszont a cukorellátás rosszabbra fordult a vasúti szállítmányok megdézsmálása miatt. Eddig is csak úgy tudták a fejkvótát tartani, hogy a tartalékhoz nyúltak hozzá.¹¹⁷

KÖZELLÁTÁS – TÜZELŐANYAG

1914-ben a tél közeledtével a tüzelőanyag beszerzése is sürgetővé vált. Októberben porosz és magyar szenet sikerült olcsó áron venni.¹¹⁸ Az igazi probléma azonban a következő időszakban érkezett el. Az 1916. január 13-ei közgyűlésen a szénellátás nehézségeit tárgyalták, s elhatározták, hogy a város egyik érdekében a „normálistól eltérő” fatermelést megkezdik. Erre azért is szükség lehetett, mivel a megrendelt 200 vagon szénből addig csak 70 érkezett meg. Ezért a gázgyár a szenét eladta, majd az éjszakai világítást szüneteltette.¹¹⁹ A kiterme-

109 Szombathely sószállítása. = VáL, 1914. dec. 12. 562. p.

110 Szombathely só-rendelése. = VáL, 1914. dec. 19. 569. p.

111 Szombathely – burgonya vásárlása. = VáL, 1915. jan. 30. 36–37. p.

112 1 katasztrális hold = 1600 négyszögöl = 5755 m².

113 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. február 1. 4/1917. 550–554. p.

114 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. augusztus 27. 150/1917. 789–790. p.

115 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. október 4. 813. p.

116 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1918. április 4. 92–95. p.

117 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1918. október 3. 306. p.

118 Tüzelőanyag városi közvetítése. = VáL, 1914. okt. 24. 505. p.

119 Szombathely... = Az Ujság, 1916. jan. 16. 21. p.

lendő 1000 öl¹²⁰ fa árát minőség szerint kívánták megállapítani, s külön értékesíteni a rönk- és a tűzifát.¹²¹ Ősszel a pénzügyi bizottság a tölgy és cserhasábfá árát ölenként, a házhozszállítással együtt, 100 koronában állapította meg.¹²²

Az 1917. április 5-ei közgyűlésen jelentette be a polgármester, hogy a földművelésügyi miniszter további 20 ¼ hold erdő kitermelését engedélyezte, s a munkálatokat már meg is kezdték.¹²³ Mind a szén, mind a faszükséglet kielégítését fontos kérdésnek tartotta, nehogy az előző évi hiány lépjen fel. Mindkettőből arányosan kívánt kiosztani a lakosságnak.¹²⁴

A szénhiány miatt októberben nehézkessé vált a gázlámpák működtetése, ezért a közvilágításnál áttértek a villanyvilágításra.¹²⁵

1918. december 5-én a képviselő-testület a pénzügyi bizottság javaslatára arról határozott, hogy a lakosság tűzifa ellátásának megoldására az alsóharaszi erdőben 25 katasztrális hold vágásra érett idősebb faegyedeket termeltet ki.¹²⁶ Emellett sikerült 350 vagon fát szerezni, amely megszüntette a tűzifahiányt.¹²⁷

KÖZELLÁTÁS – ÜZEMEK

Kiskos István már 1915 elején a járványok megakadályozására elengedhetetlennek tartotta a lakosság csíramentes jéggel való ellátását. Emiatt műjéggyár felállítását vette tervbe, amelyhez a berendezésekre már kért árajánlatot.¹²⁸ A március 4-ei közgyűlésen döntöttek a városi jéggyár felállításáról. A helyszínről ideiglenesen a Nigszty–Míkics árvaházalap tulajdonában lévő ingatlant választották, amelyért 600 korona bérletet fizettek. A berendezések felszerelésével 53.970 koronáért, június 15. határidővel a budapesti Schlich–Nicholson gépgyárat bízták meg. Az áramot a Vasvármegyei Elektromos Művek Rt. biztosította lóerőóránként¹²⁹ 7,36 fillérért. A jéggyárhoz szükséges 80.000 koronát egyrészt a közúti pénztártól (15.000 korona), másrészt a kövezetvám-pénztártól (45.000 korona) kölcsönözte a város, amelyet 10 éven belül terveztek visszafizetni.¹³⁰

A következő, április 1-jei közgyűlésen tárgyalták a jégtermeléssel kapcsolatos szabályrendeletet. Ekkor a polgármester előzetesen közölte, hogy a vízikönyvek tanúsága alapján még 1892-ben Brenner János nyerte el a jégtermelésre való jogot, amelyet Brenner Tóbiás örökölt, és ő élni is kívánt ezzel a joggal. A kialakult kisebb vita során végül a közgyűlés az eredeti szabályrendeletet fogadta el, mivel álláspontja szerint az egykori polgármesternek nincs joga jeget árusítani a szőkeföldi telkéről, csak saját használatra vehet ki onnan. A jég árát a gyártelepen átvéve 2 korona 40 fillérben, házhoz szállítva 3 koronában állapította meg.¹³¹

120 1 erdei öl = 3,4 m³. *Bogdán István*: Magyarországi ür-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Bp., 1991. 416. p. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. 4. Levéltár- és történeti forrástudományok; 7.)

121 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1916. január 13. 5/1916. 242–245. p.

122 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1916. október 5. 146/1916. 443. p.

123 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. április 5. 576. p.

124 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. augusztus 27. 150/1917. 790. p.

125 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. október 4. 156/1917. 819–820. p.

126 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1918. december 5. 196/1918. 854–355. p.

127 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. december 6. 868. p.

128 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. február 4. 5. p.

129 1 lóerőóra = 0,73549875 kilowattóra = 2.647.795,5 joule.

130 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. március 4. 31/1915. 30–34. p.

131 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. április 1. 37/1915. 52–55. p.

Június elején a jéggyár építési munkái már a vége felé jártak, így 15–20-a közötti időszakra tették a nyitást. Az ehhez kapcsolódó húsüzem és húspártoló elindítását viszont a szállítási nehézségek miatt csak augusztusra várták.¹³²

1916. áprilisában a Budapesti Hírlap már arról számolt be, hogy míg a városok kongresszusa nem tudott döntésre jutni az élelmiszerellátással kapcsolatban, addig Kiskos István saját hatáskörben intézkedett. Szombathelyen egy élelmező központ létrehozását határozta el olyan formában, hogy a város maga szerzi be a járásból az élelmiszert a városi lakosság ellátása céljából.¹³³ Végül az 1917 augusztus végi közgyűlésen jelentette be Kiskos, hogy már elodázhatatlan egy közélelmezési bizottság felállítása, amely a polgármester vagy helyettese elnökletével, szakértők bevonásával irányítaná a közellátást.¹³⁴ 1917. szeptember 29-én megalakult a közélelmezési, míg október 5-én a szénbizottság.¹³⁵

Az 1918. április 4-ei közgyűlésig azonban mindössze két alkalommal ült össze, hiszen erre hivatkozva adta elő Kovács József képviselő-testületi tag interpellációját, amelyet nem tudott a közélelmezési bizottság elé terjeszteni.¹³⁶

A közélelmezési alap számadásainak átvizsgálására 1918. december 30-án Gyökhegyi Lajos pénzügyi számvizsgálóból, Reiber Viktor és Nagy Mihály takarékpénztári könyvelőkből álló bizottságot küldtek ki. A számadások elkészítésének határidejéül 1919. március 31-ét jelölték meg. A díjazást pedig napi 25 koronában állapították meg. A határidőre történő befejezés esetén fejenként 1000 korona tiszteletdíjat is megszavaztak nekik.¹³⁷

1916 novemberében a polgármester egy cipőtalpaló megnyitását tervezte a megyeszékhelyen, amelyhez a kormánytól talp és bőrök kiutalását kérte. Ezzel a városi szegény gyermekek cipősükségletének egy részét kívánták fedezni.¹³⁸

A cipőtalpaló műhely 1917 februárjában meg is nyitott. Talpalásért 8 koronát, új cipőért 12 koronát kértek, azonban csak a szegények, hadiárvák, hadiözvegyek, rokkantak, a hadbavonultak családjai, valamint az állami tisztségviselők IX. fizetési osztályába tartozó tisztviselők illetményét meg nem haladó bevétellel rendelkezők részére végeztek munkát.¹³⁹

1918 novemberében 550 kg talpbőrt, 350 kg talpbélést és 730 kg hulladékbőrt és 700 kg felsőbőrt szereztek be a cipőgyártáshoz.¹⁴⁰

1919. február végén arról számolt be a Vasvármegye, hogy 2000 pár cipőt fognak kiutalni a város részére, amely talán némiképp enyhíti a cipőínséget.¹⁴¹

132 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1915. június 4. 79. p.

133 A városok élelmezésének szervezése. = BH, 1916. ápr. 20. 7. p.

134 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. augusztus 27. 150/1917. 791. p.

135 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1917. október 4. 811. p.

136 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1918. április 4. 92–94. p.

137 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1918. december 5. 241/1918. 396–397. p.

138 Városi cipőtalpaló Szombathelyen. = Az Újság, 1916. nov. 16.

139 Városi talpalóműhely Szombathelyen. = Magyarország, 1917. febr. 16. 11. p.; Városi talpalóműhely Szombathelyen. = Népszava, 1917. febr. 16. 8. p.

140 MNL VaML Szv. Közgy. jkv., 1918. november 21. 342. p.

141 Kétezer pár cipő Szombathelynek. = Vvm., 1919. febr. 27. 8. p.

A MÚLTNAK KÚTJA

KOVÁCS ESZTER KATALIN: MOZAIKOK KISKOS ISTVÁN (1874–1945) SZOMBATHELYI...

Kiskos meghozott intézkedései hatására könnyebbé vált Szombathelyen az élelmiszerhez való hozzáfutás. A város tanácsa felvásárolt vidékről tojást, baromfit, sertést. Hamarosan erre már nem volt lehetősége, mert Kiss Gyula Zsigmond, a Szombathelyi járás főszolgabírája rendeletileg tiltotta meg, hogy a járás határain kívülre élelmiszert szállítsanak.¹⁴² A közéletmezés terén az átmeneti idő nehezen ment, hiszen Szombathelyt a környéke látta el élelmiszerekkel. A kezdeti hatalmas áremelkedést az árak maximálásával próbálták megfékezni, azonban ahogy egyre ürült a termény, úgy játszották ki ezt a vásárlók, így később már a kereslet–kínálat alakulására bízták az árak meghatározását.¹⁴³

142 A városok élelmezési központja. = Svm., 1916. ápr. 22. 3. p.

143 Nyilatkozatok a város és vármegye háborús életéről. A polgár mester Szombathelyről. = Az Ujság, 1916. aug. 27. 9. p.